

การศึกษาเชิงวิเคราะห์สุนทรียภาพทางภาษาในจารึกวัดศรีชุม

นิพัทธ์ แยมเดช¹ และพัชราพรรณ กะตากุล^{2*}¹คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร²คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

*Corresponding author: patcharapan.k@ku.th

บทคัดย่อ

จารึกวัดศรีชุม หรือจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 บันทึกความศรัทธาและการบำเพ็ญบุญบารมีของสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ผ่านการสื่อความหมายสุนทรียภาพทางภาษา บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นมิติสุนทรียภาพทางภาษาในจารึกหลักนี้ว่ามีความหมายและความสำคัญอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า สุนทรียภาพทางภาษาในจารึกวัดศรีชุม จำแนกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1) สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต แสดงให้เห็นถึงความงามของสิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์ คือ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ พระธิดาและพระชายาของพระศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ รวมทั้งชาวสิงหล ความงามของสิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์ คือ ผุ่งสัตว์ที่สมเด็จพระมหาเถรฯ ปลดปล่อยให้เป็นทาน 2) สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับธรรมชาติ ดังที่จารึกเน้นความงามของต้นไม้ 3) สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับภาวะเหนือธรรมชาติ จารึกพรรณนาให้เห็นความมหัศจรรย์ของพระมหาธาตุ 4) สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับศิลปกรรมที่ช่างสร้างสรรค์อย่างวิจิตร ได้แก่ รูปฉลัก พระพุทธรูป และบังลังก์มหาธาตุ มิติสุนทรียภาพทางภาษาดังกล่าวผู้เล่าเรื่องใช้ภาษาสื่อความหมายประจำคำหรือความหมายตรงตัวว่า “งาม” “งามหนักหนา” และ “งามพิจิตรหนักหนา” และความหมายแฝงหรือความหมายโดยเปรียบเทียบกับสิ่งที่งาม จากการศึกษาในครั้งนี้ ก่อให้เกิดประโยชน์ด้านจารึกศึกษา ช่วยให้อ่านและตีความจารึกวัดศรีชุม โดยเฉพาะการเน้นย้ำแนวคิดสุนทรียภาพทางภาษา และประโยชน์ด้านพระพุทธศาสนา ทำให้เข้าใจบริบทความเชื่อพระพุทธศาสนาในยุคสมัยสุโขทัย

คำสำคัญ : 1. จารึกวัดศรีชุม 2. สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ 3. สุนทรียภาพ 4. ศรัทธา

An analytical study of language aesthetics in inscription of Wat Śrī Chum

Nipat Yamdate¹ and Patcharapan Katakool^{2*}

¹*Faculty of Archaeology, Silpakorn University, Bangkok 10200, Thailand*

²*Faculty of Humanities, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand*

^{*}*Corresponding author: patcharapan.k@ku.th*

Abstract

The interpretations of the language aesthetics of the inscription of Wat Śrī Chum which is known as the 2nd of Sukhothai Inscription shows that the inscription marked the faith and meritorious deeds of Somdet Phra Mahāthera Śrī Śaddhā Rājacuḷāmunī. This study aimed to study and analyze how this inscription is meaningful and important. The language aesthetics in the inscription could be classified into 4 aspects: 1) the language aesthetics of living things, demonstrating aesthetics of humans that refers to Somdet Phra Mahāthera Śrī śaddhā Rājacuḷāmunī, his wife, and his daughter, including Sinhalese people and the aesthetics of animals which Somdet Phra Mahāthera śrī śaddhā Rājacuḷāmunī released from cages for Dāna; 2) the language aesthetics of nature as emphasized in the inscription about beauty of plants; 3) the language aesthetics of supernatural beings, describing a miracle of Phramahāthāt; and 4) the language aesthetics of artistry reflected through artistic objects created by artists such as an image of the Lord Buddha and Phramahāthāt's bench sculpture. The storyteller illustrates the authentic dimension of beauty and conveys literal meaning with the words "beautiful," along with the use of some figurative language or modifiers such as "stunning", and "spectacular" to emphasize the beauty. The benefits of this study contributes to the epigraphy studies in reading and solving the inscription of Wat Sri Chum. Particularly, it underlines the significance of language aesthetics and Buddhist pragmatism as it offers greater understanding of the context about Buddhist beliefs in Sukhothai Era.

Keywords: 1. Inscription of Wat Sri Chum 2. Somdet Phra Mahāthera Śrī Śaddhā Rājacuḷāmunī 3. Aesthetics
4. Faith

บทนำ

จารึกวัดศรีชุม หรือศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 เป็นจารึกขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาจารึกภาษาไทย บันทึกด้วยตัวอักษรไทยสุโขทัย (Pongsripan, 2009: 37) จารึกหลักนี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจสารัตถะทางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย เพราะจารึกให้ข้อมูลการก่อสร้างสร้างอาณาจักรสุโขทัยที่มีรายละเอียดเพิ่มเติมจากจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง โดยเฉพาะเนื้อหาบันทึกความเคลื่อนไหวด้านการเมืองการปกครองของเจ้านายสุโขทัยก่อนราชวงศ์พระร่วง คือ ราชวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถุม (Na Nagara, 2004: 18) และแสดงพระประวัติของสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมมหาสามีเป็นเจ้า ช่วงที่เป็นขมรวาสและครองเพศบรรพชิต

จารึกวัดศรีชุม เป็นหนึ่งในบรรดาจารึกสุโขทัยที่อ่านยาก มีอุปสรรคต่อการตีความหลายประการ (The Fine Arts Department, 1984b: 50) เนื่องจากคำจารึกตอนเริ่มต้นและตอนท้ายด้านที่ 1 และด้านที่ 2 ตัวอักษรลบเลือน อีกทั้งเนื้อหาจารึกโดยภาพรวมมีรายละเอียดซับซ้อนยากจะสรุปความต่อเนื่องของเนื้อความตั้งแต่ต้นจนจบได้

แม้จารึกวัดศรีชุมมีข้อจำกัดการอ่านและการตีความ แต่จารึกหลักนี้เป็นที่สนใจในหมู่นักโบราณคดีและนักอ่านจารึกเสมอมา เริ่มตั้งแต่ครั้งที่ลูเซีย ฟูเนโร (Lucien Fournereau) สถาปนิกและนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสเดินทางมาวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย ในปีพ.ศ. 2434 เพื่อสำรวจและบันทึกภาพถ่ายลายเส้นและภาพถ่ายจารึกวัดศรีชุม (Pichard, 2009: 72) จากนั้นจารึกขนาดใหญ่พบภายในอุโมงค์มณฑปวัดศรีชุม ก็ได้ตีพิมพ์เผยแพร่คำอ่านในหนังสือ Le Siam Ancien เล่ม 2 แต่คำอ่านจารึกยังไม่สมบูรณ์ คำอ่านจารึกที่ตีพิมพ์ช่วงแรกเป็นแต่เพียงชี้ให้เห็นว่ายังมีจารึกขนาดใหญ่พบที่เมืองสุโขทัย รอให้นักวิชาการศึกษาต่อไป ส่วนการตีพิมพ์คำอ่านจารึกวัดศรีชุมในประเทศไทยระยะต้นนั้น บาทหลวงหมอมสมิธได้ตีพิมพ์ขึ้นโดยยึดถือต้นฉบับที่ฟูเนโรได้นำเสนอไว้ก่อน ซึ่งขณะที่ผู้รู้ชาวไทยยังไม่ได้ตีพิมพ์คำอ่านจารึกวัดศรีชุม (The Fine Arts Department, 1984a: 1)

ในวงวิชาการไทย นักจารึกศึกษาชาวไทยคนแรกที่อ่านจารึกวัดศรีชุม คือ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ดังที่ ประเสริฐ ณ นคร (Na Nagara, 2006: 103) กล่าวว่า “เกือบไม่มีใครทราบว่าคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เป็นคนอ่านจารึกหลักที่ 2 นี้ให้เซเดส์ เรื่องนี้ไม่มีใครได้เขียนไว้เป็น

หลักฐานเลย” ต้นฉบับจารึกวัดศรีชุมตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นการตีพิมพ์คำอ่านจารึกและคำปริวรรตจารึกวัดศรีชุมเป็นภาษาไทย ต่อมาตีพิมพ์ในหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 พ.ศ. 2521 ซึ่งเป็นฉบับที่คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรีดำเนินการเผยแพร่ เป็นที่น่าสังเกตว่าหน่วยงานของรัฐเล็งเห็นความสำคัญของจารึกวัดศรีชุมอย่างยิ่ง เห็นได้จากที่กรมศิลปากรจัดสัมมนาเพื่อวินิจฉัย คำอ่าน และการตีความจารึกหลักนี้ต่อเนื่อง 3 ครั้ง กล่าวคือ การสัมมนาครั้งแรก พ.ศ. 2520 การสัมมนาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2522 และการสัมมนาครั้งสุดท้ายพ.ศ. 2523 ในการสัมมนาครั้งที่ 3 นี้ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้ตีพิมพ์หนังสือ “ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) ฉบับผลการสัมมนาพุทธศักราช 2523” ถือเป็นฉบับตรวจสอบคำอ่านจารึกมีความสมบูรณ์ที่สุด ส่วนผลงานศึกษาจารึกวัดศรีชุมระยะเวลาไล่เลี่ยกัน คือ เอกสารเรื่อง “ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (วัดศรีชุม) วิธีอ่านใหม่” โดยไมเคิล ไรท์ นำเสนอประเด็นที่ว่า จารึกวัดศรีชุมแต่งเป็นคำบอกสด เนื้อหาที่เรียบเรียงไม่ได้ขัดเกล่าให้ประณีต และจารึกมีฐานะเป็นบทพรรณนาเทศนา (Wright, 1986: 1-17)

ในปี พ.ศ. 2547 โครงการกิตติเมธีสาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้จัดพิมพ์หนังสือการอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ของประเสริฐ ณ นคร เนื้อหาบทที่ 2 ให้รายละเอียดราชวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถุม โดยเฉพาะจารึกหลักที่ 2 จารึกวัดศรีชุมนี้ ประเสริฐ ณ นครได้นำเสนอประเด็นการเทียบข้อความจารึกหลักที่ 2 กับหลักที่ 11 ด้านที่ 2 โดยประเสริฐ ณ นคร พบว่าเป็นข้อความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน นอกจากนี้ยังได้อธิบายความหมายจารึกหลักที่ 2 ลักษณะและประวัติ รวมถึงอธิบายคำศัพท์สำคัญในจารึกอีกด้วย (Na Nagara, 2004: 18-57)

ครั้งล่าสุด วินัย พงศ์ศรีเพียร ได้ศึกษาจารึกวัดศรีชุมและได้อธิบายองค์ความรู้นี้ไว้ในเอกสารลำดับที่ 2 จารึกวัดศรีชุม ตีพิมพ์ในหนังสือ 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 1 นำเสนอประเด็นสารัตถะวิพากษ์หลากหลาย เช่น ความสำคัญของราชวงศ์ศรีนาวนำถุม พ่อขุนผาเมืองกับพ่อขุนบางกลางหาวสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีกับการสร้างสมภารบารมี ความรู้เรื่องวัฒนธรรม การพรรณนาเรื่องปาฏิหาริย์ และบทวิเคราะห์เนื้อความจารึก (Pongsripan, 2009: 37-95)

แม้จะมีการศึกษาจารึกวัดศรีชุมมาโดยตลอด แต่ผู้เขียนพบว่ายังมีแนวทางหรือประเด็นให้ศึกษาอีกหลายแง่มุม นอกเหนือจากประเด็นโบราณคดี ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย และคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งนักวิชาการอ้างจารึกวัดศรีชุมเป็นหลักแล้ว ประเด็นหนึ่งสมควรพิจารณา ก็คือ การศึกษาจารึกในเชิงภาษารรณศิลป์

ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าผู้เล่าเรื่องจารึกวัดศรีชุม เน้นย้ำความหมายในมิติ “สุนทรียภาพทางภาษา” ด้วยการเลือกสรรถ้อยคำและความเปรียบในเชิงสำนวนภาษา สื่อความหมายถึงความศรัทธาของสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ผ่านสายพระเนตรของพระองค์ที่มองเห็นถาวรวัตถุ และสิ่งก่อสร้างทางศาสนาว่ามีความงามอยู่บ่อยครั้ง จนกล่าวได้ว่าในความนึกคิดของสมเด็จพระมหาเถรฯ พระองค์ท่านแสดงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านสิ่งที่พบเห็นและผ่านหลักฐานศิลปกรรม ซึ่งผู้อ่านจารึกต้องตีความภาษาภาพพจน์พร้อมกันเสมอ ด้วยความสำคัญดังกล่าว บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์สุนทรียภาพทางภาษาในจารึกวัดศรีชุม โดยจะเริ่มกล่าวถึงภูมิหลังของจารึกวัดศรีชุม สุนทรียภาพทางภาษา และแนวคิดสำคัญของสุนทรียภาพทางภาษาในจารึกหลักนี้

ภูมิหลังของจารึกวัดศรีชุม

ภูมิหลังความเป็นมาของจารึกวัดศรีชุม แบ่งเป็น 5 หัวข้อ คือ 1) การค้นพบ และเก็บรักษา 2) อายุและลักษณะกายภาพ 3) ผู้แต่งและวัตถุประสงค์ในการแต่ง 4) ลักษณะการเขียน และ 5) เนื้อหา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การค้นพบ และเก็บรักษา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานคำอธิบายถึงมูลเหตุ การค้นพบจารึกวัดศรีชุม ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์อนุรักษ์วัตถุโบราณให้เป็นสมบัติของชาติ มิให้ตกไปอยู่ในการครอบครองของชาวต่างประเทศ เนื่องจากเวลานั้นชาวต่างประเทศนิยมเดินทางไปเก็บรวบรวมและลักขโมยโบราณตามหัวเมืองเหนือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงแต่งตั้งให้พระยาโสทรสรพรการ (ทัต ศิริสัมพันธ์) และพระยาวชิรธรราชรักษ์ (ดิศ นามะสนธิ) ไปสำรวจของโบราณมาเก็บรักษาไว้ในกรุงเทพฯ ซึ่งมีศิลาจารึกที่พบ ณ วัดศรีชุมด้วย (Vajiravudh, 2011: 69) ตามข้อมูลเชิงประวัติระบุว่าจารึกวัดศรีชุมพบในอุโมงค์วัดศรีชุม เมื่อปี พ.ศ. 2430 (The Fine Arts Department,

1984b: 1) ต่อมาจารึกหลักนี้มีชื่อว่าจารึกหลักที่ 2 วัดศรีชุม เมื่อมีการค้นพบจารึกหลักนี้ ก็ได้นำมาเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2541 และต่อมาจึงย้ายมาเก็บรักษาที่หอพระสมุดสำหรับพระนคร แห่งชาติ ณ พระที่นั่ง ศิวโมกชพิมาน (The Fine Arts Department, 1984a: 98) ปัจจุบันจารึกหลักนี้เก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร ฯ

2. อายุและลักษณะกายภาพ

อายุของจารึกวัดศรีชุมที่ระบุในเอกสารและตามความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อมูลแตกต่างกัน ข้อมูลทะเบียนประวัติจารึกวัดศรีชุมฉบับผลการสัมมนา พ.ศ. 2523 ระบุว่าจารึกราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 คือ ช่วง พ.ศ. 1884-1910 (The Fine Arts Department, 1984a: 98) ต่อมา มีการเปลี่ยนแปลงข้อมูลในประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย ระบุว่าจารึกวัดศรีชุมจารึกเมื่อพุทธศักราช 1912 หรือหลังจากนั้น (The Fine Arts Department, 2005: 87) ในการอภิปรายข้อมูลเพื่อกำหนดอายุจารึก ชาตกวัดศรีชุม ประเสริฐ ณ นคร (Na Nagara, 2006: 168) ได้ชี้ให้เห็นว่าจารึกวัดศรีชุมมีอายุระหว่าง พ.ศ. 1912-1914 ตรงกับสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 2 ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 7 แห่งราชวงศ์พระร่วง เสวยราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. 1911-1942 (Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation, 2011: 37) ส่วนลักษณะกายภาพของจารึกวัดศรีชุม หลักนี้เป็นหินดินดานรูปใบเสมา จารึกด้วยภาษาไทย อักษรไทยสุโขทัย รูปทรงจารึกมีขนาดใหญ่ สภาพสมบูรณ์ แต่อักษรที่จารึกส่วนบนชำรุด ขนาดจารึกวัดความกว้างได้ 67 เซนติเมตร สูง 275 เซนติเมตร และหนา 8 เซนติเมตร (The Fine Arts Department, 1984b: 1)

3. ผู้แต่งและวัตถุประสงค์ในการแต่ง

จารึกวัดศรีชุมไม่ได้กล่าวถึงชื่อผู้แต่ง มีแต่สรรพนามว่า “กู” ในด้านที่ 2 ดังข้อความที่ว่า “พระศรีราชจุฬามณีเป็นเจ้า จึงอธิษฐานว่าดังนี้ ...กูแลยังจักได้ตรัสแก่สรพรเพญ์เถยตามเป็นพระพุทธรูปจริงว่าไซ้ จงให้พบปุน” ยอร์ช เซเดส์ (The Fine Arts Department, 1984b: 1) แสดงความเห็นว่าเป็นผู้แต่งจารึกหลักนี้ เห็นจะไม่ใช่พระมหาเถรนั้น เป็นผู้อื่น ผู้ใช้คำว่า “กู” ในด้านที่ 2 ตั้งแต่บรรทัดที่ 45 ไป แต่ผู้แต่งนั้นจะชื่ออะไรไม่ปรากฏ บางทีจะได้ออกชื่อไว้ในตอนต้นของศิลาจารึกหลักนี้แล้ว แต่ตอนต้นชำรุดเสียหายอ่านไม่ได้” แต่ประเสริฐ ณ นคร (Na Nagara, 2006: 108) และวินัย พงศ์ศรีเพียร (Pongsripian, 2009: 49) ได้ศึกษา

จารึกวัดศรีชุมอย่างละเอียด ได้สันนิษฐานว่าผู้เขียนก็คือ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ นั่นเอง อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์น้ำเสียงผู้เล่าเนื้อหาจารึก อาจเป็นไปได้ว่าสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ เป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวของพระองค์ โดยมีผู้อื่นเป็นผู้จารึก เพราะบางตอนใช้คำว่า “กู” ในการเล่าเรื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบันทึกพระประวัติราชตระกูลและ บันทึกเส้นทางการออกผนวชจาริกแสวงบุญ

4. ลักษณะการเขียน

จารึกวัดศรีชุมมีเนื้อหาสลับซับซ้อน ผู้ประพันธ์ไม่ได้เขียนข้อความตามลำดับเวลา หากแต่กล่าวย้อนเวลากลับไปกลับมา การเขียนข้อความบนแผ่นจารึกวัดศรีชุม จึงมีลักษณะพิเศษ ไม่เหมือนจารึกสุโขทัยหลักอื่น ๆ กล่าวคือ จารึกหลักอื่นเขียนข้อความจัดเรียงไปตามบรรทัด แต่จารึกวัดศรีชุมเป็นจารึกหลักเดียวในสมัยสุโขทัย ที่มีลักษณะการเขียนเนื้อหาที่ย้อนกลับไปกลับมา กล่าวคือ ข้อความจารึกมี 2 ด้าน ด้านแรกมีจำนวน 107 บรรทัด และด้านที่สองมีจำนวน 95 บรรทัด เนื้อหาด้านแรกตั้งแต่ บรรทัดแรกจนถึงบรรทัดที่ 90 ปรากฏรอยขีดเส้นคั่นไว้ และด้านที่ 2 ปรากฏรอยขีดเส้นคั่นที่บรรทัดที่ 87 รอยเส้นที่ขีดไว้ มีความสำคัญมาก เพราะเป็นการกำกับการอ่านข้อความที่เขียนข้ามและย้อนกลับอย่างต่อเนื่องกัน เป็นเครื่องหมายที่แสดงว่าเนื้อหาที่กล่าวถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ มีการเขียนต่อเติมขึ้นภายหลัง (Na Nagara, 2004: 20)

5. เนื้อหา

เนื้อหาตอนต้นของจารึกวัดศรีชุม บรรทัดที่ 1-2 ชำรุดมาก ส่วนบรรทัดที่ 3-4 จับความได้เป็นคำ ๆ กล่าวถึง สมเด็จพระตากษัตริย์เจ้า มหิยังคณะเจติย์ ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และนับตั้งแต่บรรทัดที่ 5 เป็นต้นไป เนื้อหาจารึกวัดศรีชุมมีรายละเอียดมาก สรุปได้ดังนี้

สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปี่มหาสามีเป็นเจ้า จาริกแสวงบุญมา หยุดพักฝั่งแม่น้ำมาลิกคงคา นอกเมืองกำแพงไล ลังกาทวีป สมเด็จพระมหาเถรฯ ก่อพระทันตธาตุ สุนทรเจติย์ 3 องค์ ซึ่งมีเจติย์มียอดองค์หนึ่ง เนื้อหาเล่าชีวิตประวัติของสมเด็จพระมหาเถรฯ ตั้งแต่ประสูติ ณ นครสระหลวง สองแคว จากนั้นกล่าวย้อนลำดับบุคคลสำคัญขึ้นไป โดยมีเชื้อสายสืบต่อมาจากรุ่นปู่ คือ พระยาศรีนาวนำถุม หรือพ่อขุนศรีนาวนำถุม เป็นพ่อ (เนื้อหาความขาดหาย) พ่อขุนศรีนาวนำถุมครองราชย์

อยู่ใน 2 นคร คือ สุโขทัย และศรีเสขนาไล (ศรีสขนาลัย) ได้ประดิษฐ์พระศรีรัตนมหาธาตุใกล้ฝั่งแม่น้ำ เนื้อความช่วงนี้ขาดหายไป แต่น่าจะหมายถึงการสร้างสมบุญกุศลของ พ่อขุนศรีนาวนำถุม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเมืองขึ้นทั้งหลาย ตั้งแต่ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศเหนือ กล่าวยกย่องพระปรีชาสามารถของพ่อขุนศรีนาวนำถุมประการต่าง ๆ จากนั้นกล่าวถึง พระยาผาเมือง ลูกของพ่อขุนศรีนาวนำถุม ซึ่งเป็นขุนในเมืองรัต เมืองลุม ชุนผู้นี้มีแสนยานุภาพมาก และบรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ย้อนกลับไปตั้งแต่เมื่อครั้งที่พ่อขุนบางกลางหาวยกพล ขึ้นมายังเมืองบางยาง วิกรรมการทำศึกทั้งของพ่อขุนผาเมือง กับพ่อขุนบางกลางหาว โดยเฉพาะพ่อขุนผาเมืองที่รบชนะ ขอมสบาดโขลญลำพง แล้วยึดเมืองสุโขทัยกลับคืนมา พ่อขุนผาเมืองได้อภิเษก พ่อขุนบางกลางหาวขึ้นเป็นกษัตริย์ แล้วยกเมืองสุโขทัย และพระนามเดิมของพ่อขุนผาเมือง คือ “ศรีอินทราทิตย์” ซึ่งกษัตริย์ขอม “ผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ” ตั้งให้เป็นพระนามของพ่อขุนผาเมือง และยกพระธิดา คือ นางสุชมหาเทวี พร้อมทั้งพระขรรค์ชัยศรี ให้แก่พ่อขุนผาเมือง จากนั้นกล่าวถึงพ่อขุนรามราช ผู้เป็นปราชญ์รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นลูกของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และธรรมราชา ผู้รับบุญรัฐธรรมนูญ เป็นหลานของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เนื้อความต่อมากล่าวย้อนกลับไปถึงพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองรัต กับพระราชกรณียกิจเพื่อสร้างสมบุญกุศล

เนื้อหาจารึกกล่าวย้อนความกลับมาที่สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ผู้เป็นหลานลุง พ่อขุนผาเมืองและเป็นลูกพระยาตำแหน่งพระราม เนื้อหาแสดงชีวิตประวัติของ สมเด็จพระมหาเถรฯ โดยเริ่มจากคุณสมบัตินายกองฉลาดในทางบุญ ดำเนินวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดในสมณเพศพระภิกษุ โดยมุ่งสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา พร้อมแสวงหาหนทางเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ นำสังเกตว่า จารึกกล่าวถึงชีวิตประวัติของสมเด็จพระมหาเถรฯ ในช่วงที่ยังเป็นฤๅษีและช่วงออกผนวช ในช่วงเป็นฤๅษีนั้น พระองค์คงจะมีพลังกำลังมากเสมอด้วยราชสีห์ จึงได้ต่อช้าง ด้วยขุนจิ้งจกมีชัยชนะ จากนั้นจารึกกล่าวย้อนกลับไป ตอนเยาว์วัย พระมารดาให้กินนมจนอายุสองปีลาย พอพระชนมายุ 17-18 พรรษาออกรบกับขุนผู้หนึ่ง ชื่อ มน (เนื้อหาความขาดหาย) และทำอิจาน พอพระชนมายุ 26 พรรษา ต่อช้างกับขุนจิ้ง เนื้อความแทรกเข้ามาคือ กล่าวถึงความรอบรู้วิชาการต่าง ๆ ของเจ้าศรีศรัทธา จากนั้นย้อนกลับมาเมื่อครั้งที่เจ้าศรีศรัทธามีพระชนมายุ 29 อย่าง

30 พรรษา พระองค์มีบุตรผู้หนึ่ง กล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ อันเป็นอนิจจัง เมื่อพระชนมายุ 31 พรรษา มีความศรัทธา ในพระพุทธรูปอย่างแรงกล้า ได้ออกผนวชสละเพศ คฤหัสถ์มุ่งจาริกแสวงบุญเข้าป่าและจาริกไปยังสถานที่ ต่าง ๆ โดยปรารถนาบรรลु พระโพธิญาณ เนื้อความจารึก ลำดับเรื่องราวของการส่งสมบุญบารมีของสมเด็จพระมหาเถระฯ ทั้งการบูรณะ ก่อสร้างถาวรวัตถุเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ปลดปล่อยชีวิตสัตว์ต่าง ๆ การปรากฏอิทธิปาฏิหาริย์ ของพระมหาธาตุหลวงและพระสารีริกธาตุ การเดินทางจาริก แสวงบุญยังมีขณิกประเทศ และลังกาทวีป

สุนทรียภาพทางภาษาในจารึกวัดศรีชุม

“สุนทรียภาพ” (aesthetics) เป็นศาสตร์ว่าด้วยความงาม อันเกิดจากความรู้สึกเชิงนามธรรมที่มีต่อธรรมชาติและผลงานศิลปะ เป็นความรู้สึกถึงคุณค่าของสิ่งที่ยาม นำชื่นชม ประทับใจ เช่น ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ของเสียง ถ้อยคำที่ไพเราะ และอื่น ๆ (Soonpongsri, 2013: 39-40) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (The Royal Society, 2013: 1244-1245) ได้ให้ความหมาย คำว่า “สุนทรียภาพ” ไว้ว่า “น. ความงามในธรรมชาติหรือ งานศิลปะที่แต่ละบุคคลสามารถเข้าใจและรู้สึกได้, ความ เข้าใจและรู้สึกของแต่ละบุคคลที่มีต่อความงามในธรรมชาติ หรืองานศิลปะ” ขณะเดียวกันการที่มนุษย์สัมผัสกับปรัชญา ความงามในเรื่องคุณค่าและธรรมชาติของศิลปะนั้น ยังสัมพันธ์กับการแสดงออกทางภาษาด้วย เช่น เราเห็น วัตถุทั้งหลายที่ถูกกำหนดมาแล้วว่าสวยหรือน่าเกลียด ด้วยภาษา (Chittasutthiyan, 2021: 9) จากความหมาย และคุณลักษณะของคำว่า “สุนทรียภาพ” จึงสรุปได้ว่า “สุนทรียภาพทางภาษา” คือ “สิ่งที่มนุษย์สัมผัสถึงภาวะ ความงามได้จากธรรมชาติหรือทางผลงานศิลปะโดยแสดงออก ผ่านทางภาษา”

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ “สุนทรียภาพทางภาษา” ในจารึกวัดศรีชุม พบทั้งการสื่อความหมายประจำคำ หรือ ความหมายตรงตัว (denotative meaning) ซึ่งผู้อ่านเข้าใจ ได้ทันที โดยไม่ต้องตีความ ดังที่สุนันท์ อัญชลินกุล อธิบาย ความหมายประจำคำ หรือความหมายนัยตรงว่าเป็นการใช้ ความหมายหลักเพื่อสื่อสารในชีวิตประจำวัน โดยยกตัวอย่าง คำว่า “บ้าน” สื่อความหมายนัยตรงว่าเป็นที่อยู่หรือสิ่งปลูกสร้าง สำหรับอยู่อาศัย คำว่า “เสือ” เราเข้าใจได้ว่าเป็นสัตว์ที่ดุร้าย กินเนื้อ เป็นต้น (Anchaleenukoon, 2019: 192) และ

ความหมาย “สุนทรียภาพ” ที่เป็นความหมายแฝงหรือ ความหมายโดยนัย (connotative meaning) คือ การนำ ความหมายตรงตัวมาตีความเป็นความหมายแฝง ซึ่งพบว่า มักเป็นข้อความที่เป็นภาพพจน์ (Anchaleenukoon, 2019: 193-196) นำสังเกตว่า ความหมาย “สุนทรียภาพทางภาษา” ในจารึกวัดศรีชุม จำแนกลักษณะสุนทรียภาพออกเป็น 4 ส่วน คือ 1) สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต 2) สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับธรรมชาติ 3) สุนทรียภาพ ทางภาษาเกี่ยวกับภาวะเหนือธรรมชาติ และ 4) สุนทรียภาพ ทางภาษาเกี่ยวกับศิลปกรรม ดังต่อไปนี้

1. สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต

จารึกวัดศรีชุมแสดงรูปโฉมสิ่งมีชีวิตทั้งดงาม มีทั้งมนุษย์ และสัตว์รูปโฉมทั้งดงามของมนุษย์นั้น เห็นได้จากที่ผู้เล่าเรื่อง กล่าวถึงความงามของสมเด็จพระมหาเถระศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ พระธิดาและพระชายาของพระศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ รวมทั้ง ชาวสิงหลที่แสดงความเคารพเลื่อมใสในพระมหาธาตุ ส่วนสัตว์ จารึกกล่าวถึงสัตว์ทั้งหลายที่สมเด็จพระมหาเถระฯ ปลดปล่อยเป็นทาน ดังนี้

1.1 สมเด็จพระมหาเถระศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ

การแต่งกายทั้งดงามเหมาะสมกับสถานภาพ ดูจะเป็น ผัสสะประการแรกที่ปรากฏในจารึกวัดศรีชุม ผู้เล่าเรื่องกล่าวถึง สมเด็จพระมหาเถระศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ ซึ่งเลื่อมใส ในพระพุทธรูป และได้แต่งกายดูสะอาดดงาม ข้อความ ตอนนีปรากฏในจารึก ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 43 ตอนปลาย ต่อเนื่องบรรทัดที่ 44 บันทึกภาพลักษณะของสมเด็จพระ มหาเถระฯ ดังคำอ่านว่า

“สมเด็จพระมหาเถระศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลงกา ที่ปมมหาสามเป็นเจ้า พระมหาเถระศรีศรัทธาราชจุฬามุนีหลาน พ่อขุนผาเมืองนั้น ผู้หลวมมักกระทำบุญ กระทำกรรม มัก โอยทานทุกเมื่อบ่คิดแค่น จักให้แก่ท่าน แต่งแ่ง สะอาด งามหนักหนา”

(จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 43-44)

ความข้างต้นนี้ เป็นช่วงก่อนที่สมเด็จพระมหาเถระ ศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ จะก้าวเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ ผู้เล่าเรื่อง ชี้ให้เห็นว่าสมเด็จพระมหาเถระฯ มีสถานภาพเป็นหลาน พ่อขุนผาเมือง มีความฉลาดหลักแหลม มักทำบุญ สร้างสมธรรม ทำทานอยู่เสมอ และปล่อยวางความแค่น ไม่ถือโกรธผู้ใด ที่สำคัญผู้เล่าเรื่องบรรยายว่าพระองค์แต่งตัวสะอาด ครองเครื่องนุ่งห่มบริสุทธิ์ จนทำให้เป็นที่ประจักษ์ ภาพลักษณ์ได้ว่า “งามหนักหนา” คำว่า “หนักหนา” ที่ใช้

ขยายคำว่า “งาม” ในข้อความนี้ คือ การเน้นย้ำว่า ภาพลักษณ์ของสมเด็จพระมหาเถรฯ ว่าแต่งกายงดงามอย่างยิ่ง คำว่า “หนักหนา” เป็นสำนวนเฉพาะที่ปรากฏในงานเขียนสมัยสุโขทัย โดยพบทั้ง “หนักหนา” และ “หนักหนา” ดังที่ ชวนพิศ อัฐรัตน์ (Ittaratana, 1975: 280) กล่าวว่า “สำนวนที่ลงท้ายด้วยคำว่า หนักหนา หรือหนักหนา มีความหมายว่า “มาก อย่างยิ่ง นาน แก่กล้า”

1.2 พระธิดาและพระชายาของพระศรีศรัทธา ราชจุฬามณีฯ

จารึกวัดศรีชุมเน้นย้ำความงามผ่านเครื่องประดับตกแต่งร่างกาย ปรากฏให้เห็นผ่านข้อความด้านที่ 2 บรรทัดที่ 2 ข้อความจารึกไม่สมบูรณ์ พออ่านได้ความว่า “...แต่แต่ง ลูกสาวสองคนใส่ทองปลายแขนแหวน..ย..” จะเห็นได้ว่า ข้อความจารึกตอนนี้เป็นการใช้คำด้วยนัยตรง โดยการขยายความเพื่อเน้นความงาม ผู้เล่าเรื่องกล่าวถึงเจ้าศรีศรัทธา (ขณะยังเป็นคฤหัสถ์) เมื่อมีพระชนมายุ 29-30 พรรษา เกิดความศรัทธาการบำเพ็ญทานบารมี ซึ่งน่าจะบริจาค พระธิดาสององค์ให้เป็นทาน เนื้อความที่ยกมานี้ อธิบายถึงการแต่งตัวของพระธิดาสององค์ที่ใส่ทองปลายแขน ใส่แหวน ปลายก้อย ถึงแม้คำจารึกจะไม่เน้นคำว่า “งาม” แต่โดย ความหมายสื่อผ่านตัวอักษร เห็นได้ว่าการประดับตกแต่งร่างกายพระธิดาสององค์ของเจ้าศรีศรัทธา โดยใส่ “ทอง” และ “แหวน” ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องประดับที่มีค่ามาก ก็เพื่อดูเป็นที่พึงพอใจแก่ผู้มาทูลขอ ไม่เพียงเท่านั้น พระชายาของเจ้าศรีศรัทธาก็ให้ประดับตกแต่งรูปกายให้ดูงามตา เพื่อมอบเป็นทานแก่ผู้มาทูลขอด้วย พอถึงเนื้อความตอนนี้อธิบายปรากฏคำว่า “งาม” ขยายคำว่า “รูป” ดังคำอ่านข้อความ ลำดับว่า

“...หนักหนา โอยทานให้แก่ท่านผู้มาขอด้วยมหาศรัทธา เมียมก

...แต่งแ่งเส็งดูมีรูปงามแก่ตา โอยทานให้แก่ท่านผู้มา ขอแล ออกบวช”

(จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 3-4)

การบริจาคพระธิดาสององค์และพระชายาของพระศรีศรัทธา ราชจุฬามณีฯ ให้เป็นทานแก่ผู้มาขอ เป็นเจตจำนงของเจ้าศรีศรัทธา ซึ่งปรารถนาจะบรรลู่เป็นพระพุทธเจ้า ในอนาคต ทั้งนี้คงเลียนแบบพฤติกรรมของพระเวสสันดร โพธิสัตว์ที่มอบพระชาติพระกนิหาให้แก่ชูชก และพระนาง มัทรีให้แก่พราหมณ์แปลง จะเห็นได้ว่าการบริจาคพระธิดา และพระชายา เป็นเครื่องส่งเสริมบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ ผู้เล่าเรื่อง

จึงเน้นให้เห็นสุนทรียภาพของรูปว่าต้องเป็นที่พอใจ ต่อผู้ปรารถนา รูปที่งามจับใจหรือการตกแต่งร่างกายให้ งามหนักหนานี้ ย่อมดึงดูดให้ผู้พบเห็นเกิดอารมณ์ปรารถนา อยากรอบครอง ซึ่งก็สนองเจตนาธรรมของผู้บริจาคทาน นั้นเอง

1.3 ชาวสิงหล

จารึกวัดศรีชุมพรรณนาความงามสุนทรียภาพ เมื่อกล่าวถึงชาวสิงหลเกิดความเลื่อมใสความอัศจรรย์ของ พระมหาธาตุ จะเห็นได้ว่าเนื้อหาจารึกแสดงความหมาย แฝงหรือความหมายโดยนัย ในรูปของภาษาภาพพจน์ ดังความว่า

“ชาวสิงหลทั้งหลายเห็นอัศจรรย์ดังอันเขาจึงขึ้นทอดตนไหว คันทพัดเบญจางค นอนพักชงคืนพระศรีศรัทธา ราชจุฬามณี คนทั้งหลายไหวคันทิมแผ่นดิน อุปมาดังเรียงท่อนอ้อยไว้ มากตามด้ายเต็มทีสถานนั้นแล”

(จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 70-72)

จารึกข้างต้นนี้ อยู่ในตอนที่สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธา ราชจุฬามณีฯ อาราธนาพระคิวดาตุ ให้เสด็จ มาแสดงปาฏิหาริย์เวียนขวารอบพระเจดีย์ สุนทรียภาพ ของรูปดังกล่าว ผู้เล่าเรื่องลำดับภาพโดยมองชาวสิงหลจาก มุมสูง เหมือนกล้องถ่ายภาพ ปรับภาพให้เห็นสิ่งมีชีวิต ที่อยู่เบื้องล่าง คือ เห็นชาวสิงหลทอดตัวลงกราบพระมหาธาตุ แบบอัมภางคเบญจางค โดยให้ตำแหน่งร่างกายทั้งแปด ได้แก่ ฝ่ามือทั้ง 2 เข่าทั้ง 2 ปลายเท้าทั้ง 2 รวมทั้งหน้า ผากและหน้าอกสัมผัสกับพื้นดิน การกราบไหว้ลักษณะนี้ อันเป็นลักษณะการกราบไหว้ของชาวอินเดียที่แสดง ความเคารพสูงสุดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวสิงหลทอดตัวลงกราบ โดยกอดขาสมเด็จพระมหาเถรฯ เต็มพื้นที่บริเวณนั้น สิ่งที่น่าสนใจคือ ผู้เล่าเรื่องใช้ภาษาภาพพจน์อุปมาเปรียบ เทียบว่ากิริยาที่ชาวสิงหลทั้งหลายทอดตัวนอนกราบไหว้ มีจำนวนมากเหมือนท่อนอ้อยวางเรียงรายในสถานที่แห่งนั้น การอ้างถึงท่อนอ้อยเปรียบกับลำตัวของชาวสิงหลทั้งหลาย แสดงให้เห็นถึงความเป็นระเบียบ ความพร้อมเพรียง และ ปริมาณของชาวสิงหล ซึ่งมีจำนวนมาก เพราะท่อนอ้อย มีรูปลักษณะเป็นลำยาว ท่อนอ้อยวางเรียงกันต่อเนื่องกัน ไป จึงไม่ต่างกับชาวสิงหลที่นอนเหยียดตัวยาว กราบไหว้ พระมหาธาตุแนบชิดกับพื้น ดังนั้นในแง่ของการใช้ภาษาเพื่อ การสื่อสาร นับว่าผู้เล่าเรื่องในจารึกประสบความสำเร็จ ในการถ่ายทอดสาร และแสดงความคิดสร้างสรรค์ เพราะ ใช้ภาษาความเปรียบแปลกใหม่ ด้วยยังไม่พบจารึกสุโขทัย

หลักไต่ใช้ความเปรียบลำตัวคนกับลำอ้อย ภาษาเปรียบเทียบดังกล่าวนี้จึงโน้มน้าวใจผู้รับสารให้เห็นภาพอย่างแจ่มชัด

1.4 สัตว์ทั้งหลาย

การกล่าวถึงรูปอันทงาม ยังพบในหมู่มสัตว์ซึ่งสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีโปรดให้ปลดปล่อยให้เป็นทาน น่าสนใจว่าการใช้ภาษาไทยสมัยสุโขทัย วงคำศัพท์บางคำยังไม่มีกำหนดกาลในการใช้ ดังเช่นการใช้คำว่า “โถม” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (The Royal Society, 2013: 353) ให้ความหมาย “โถม” หมายถึง น. รูปร่าง, ทรวดทรง, เค้า โดยยกตัวอย่างจากลิลิตพระลอข้อความว่า “เนื้อขาววังใช้ซ้ำ โถมไซโถมคนค้ำหน้า ใช้หน้ากริกกริว” หรือ ว. งาม. จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของคำว่าโถม หลังจากสมัยสุโขทัยแล้ว คำนี้มีความหมายแคบเข้า เพราะมักใช้โถมกับรูปร่างของคน แต่ในจารึกวัดศรีชุมคำว่า “โถม” ใช้ได้ทั้งกับคน สัตว์ และศิลปกรรมด้วย กรณีคำว่าโถมที่ใช้กับสัตว์นั้น ปรากฏในข้อความจารึกด้านที่ 2 บรรทัดที่ 15-17 คำอ่านว่า “ล้างแห่งเทตลาดซื้อสัตว์ทั้งหลายโปรส อันเป็นต้นว่า คนอีกแพะแลหมูหมาเปิดไก่อั้งห่านนกหกปลาเนื้อฝูงสัตว์ทั้งหลาย โปรสสัตว์ดีมี **“รูปโถมงาม”** หมายความว่า เมื่อสมเด็จพระมหาเถรฯ จาริกไปยังสถานที่ที่มีการซื้อขายสัตว์ตามรายทางจากพิษณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก และต่อไปยังล้านนา (Na Nagara, 2004: 24) สมเด็จพระมหาเถรฯ ได้ซื้อสัตว์เหล่านี้ปลดปล่อยให้เป็นอิสระ ไม่ว่าจะเป็น คน แพะ หมูหมา เปิด ไก่ ห่าน นก ปลา และฝูงเนื้อ จะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงคนในตอนนั้น คือ ทาสที่ไม่มีอิสระ นับรวมอยู่กับสัตว์ทั้งหลายด้วย เพราะเป็นของซื้อขายในตลาด แสดงว่ายุคสมัยนั้น คนที่ไม่มีรายได้ทางเศรษฐกิจ จำเป็นต้องขายตัวเองแก่ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ คนในตัวอย่างนี้จึงเป็นทาสที่มีสถานภาพตกต่ำไม่ต่างจากสัตว์ ที่น่าสังเกตคือ การปลดปล่อยสัตว์ตัวดีมีรูปโถมงาม ได้ดึงดูดสายตาสมเด็จพระมหาเถรฯ ให้เกิดความเมตตาที่จะทำทานโปรดสัตว์ เพื่อต่อลมหายใจสัตว์เหล่านั้น มิติสุนทรียภาพของรูปในที่นี้ จึงกระตุ้นความปรารถนาเพื่อทำทาน และเมื่อทำทานปลดปล่อยสัตว์ตัวดีมีรูปโถมงามให้เป็นอิสระแล้วก็ถือว่าได้บุญกุศลแรง เพราะเป็นการส่งสัตว์เหล่านั้นกลับคืนสู่ธรรมชาติ รวมทั้งเกื้อกูลความผาสุกในชีวิตของทาสให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น

2. สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับธรรมชาติ

ธรรมชาติในที่นี้ คือ ต้นไม้ เมื่อมีการสร้างจารึก

วัดศรีชุม พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้แพร่หลายมายังอาณาจักรสุโขทัย ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา ความศรัทธาต่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ เนื่องจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ภายใต้ต้นโพธิ์ ต้นไม้นี้จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ พุทธศาสนิกชนนิยมไหว้และสักการบูชาอยู่เนืองนิตย์ ในจารึกวัดศรีชุมบันทึกมีติสุนทรียภาพโดยเน้นความสำคัญของต้นโพธิ์ รวมทั้งไม้กะทิง และต้นไม้อื่น ๆ ว่ามีลำต้นสมบูรณ์และมีความงามชวนมองดังที่สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ตั้งจิตอธิษฐานว่าขอให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ไม้กะทิง และต้นไม้อื่น ๆ ที่นำมาปลูกเจริญงอกงาม อย่าได้เหี่ยวเฉามีใบเขียวงาม ลำต้นใหญ่โตงดงาม ดังที่ว่า

*“พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีนั้นกล่าว...ด้วยแกกม
แมนชื่อไม้กะทิงก็ดี แมนชื่อกิ่งพระศรีมหาโพ...แมนชื่ออ...
ก็ดี แมนชื่อ...สิริ พระศรีมหาโพธินครสิงหลนั้นก็ดี สมเด็จพระ
มหาเถรเป็นเจ้า เอามาปลูกเหนือดิน จึงอธิษฐานคำว่า
... พระพุทธจริงจึงว่าไซร้จงให้เป็นอย่าได้เหี่ยวสักอัน ครั้น
อธิษฐานตั้งอัน ชื่อใบหนึ่งแห่ง...จึงขึ้นเป็นใบเขียวงามหนักหนา
แกกม เป็นต้นใหญ่ต้นหลวงสูงงามหนักหนา เป็น...หลายกิ่ง”*
(จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 52-57)

จากตัวอย่างข้างต้น ผู้เล่าเรื่องเชื่อมโยงคำอธิษฐานผลสัมฤทธิ์จากคำอธิษฐาน กับต้นพระศรีมหาโพธิ์ ไม้กะทิง และต้นไม้อื่น ๆ สิ่งที่น่าสังเกตคือ การเน้นมิติสุนทรียภาพทางภาษาในรูปคำขยายและการซ้ำข้อความแปรภาพออกมาเป็นพลังคำอธิษฐานที่เหนือจริง รูปในความนึกคิดนี้เป็นภาพความคุ้นเคยที่ของสมเด็จพระมหาเถรฯ เคยเห็นหรือกำหนดภาพต้นแบบว่าสิ่งที่สมบูรณ์ ควรจะมีลักษณะอย่างไร ในตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่าความงามหรือที่ผู้เล่าเรื่องย่ำคำขยายว่า “งามหนักหนา” ถึงสองครั้ง คือ มาตรฐานชีวิตว่าต้นไม้ควรค่าสำหรับการบำเพ็ญบารมีของสมเด็จพระมหาเถรฯ จะต้องมีชีวิต เต็มโต ไม่เหี่ยวเฉาแผ่ร่มเงาเขียวจี ดังนั้น ต้นไม้ที่มีใบเขียวแห่งจึงขานรับคำอธิษฐาน ดังนั้น ต้นไม้ที่เฝ้าต้นตาย ใบแห้งเหี่ยว จึงเปลี่ยนเป็นใบเขียวงดงามเมื่อคำอธิษฐานของสมเด็จพระมหาเถรฯ จบสิ้น

อนึ่ง คำว่า “แกกม” เป็นคำเขมรโบราณอ่านว่ากุม ในจารึกวัดศรีชุมใช้คำว่า “แกกม” ใน 2 หมายความว่า 1) เนืองแน่น 2) ที่สุด (The Royal Society, 2020: 38) ในบริบทตัวอย่างนี้คำว่า “แกกม” ใช้ความหมายอย่างที่ 2 เมื่อผู้เล่าเรื่อง ใช้คำนี้ขยายใบไม้เขียวงามหนักหนา จึงเป็นการใช้คำซ้อนย้ำความหมายว่าต้นไม้ออกไปสีเขียว

งดงามอย่างหาที่ติไม่ได้ ส่วนการใช้คำว่า “งามหนักหนา” อีกแห่งหนึ่งขยายต้นไม้ใหญ่ ซึ่งผู้เล่าเรื่องสื่อภาพให้เห็นว่า ต้นไม้ที่เติบโตสูงใหญ่ เพราะบารมีจากอิทธิฐานของสมเด็จพระมหาเถรฯ บันดาลให้ต้นไม้สูงใหญ่มีความงามอย่างยิ่ง

3. สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับภาวะเหนือธรรมชาติ

จารึกวัดศรีชุม พรรณนาความมหัศจรรย์ของพระมหาธาตุอันเป็นภาวะเหนือธรรมชาติ ในช่วงที่สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ บำเพ็ญบารมีระดับสูงสุด สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระธาตุจึงร่วมแสดงความยินดีต่อวัตรปฏิบัติอันนำสรรเสริญนั้น ผู้เล่าเรื่องได้ใช้พื้นที่ในจารึกจำนวนมากสื่อให้เห็นมิติสุนทรียภาพของพระมหาธาตุ ดังความว่า

“พระมหาธาตุเป็นเจ้าจึงเสด็จปาฏิหาริย์หนักหนา ดั่งน้ำมหาสมุทรระลอกดัดฝนตกท่าใหญ่รัสมีล้างอันดังพระขจรวดสวย สุธาตุกาบุษบาราธา รัสมีล้างอันเลื่อมดังดวงดาวคำเลื่อมดังน้ำทอง ไหลจรัสไปทุกแห่ง รัสมีล้างอันขาวดั่ง...กรัตนดั่งดอกช้อน ดอกพุด เห็นแก่ตาตาขั่วทั่วจักรวาล พระเกศธาตุเสด็จมีหมู่หนึ่งชีดั่งสายฟ้าแมลงดั่งแถวน้ำแล่นในกลางหาอัครจรรย์ สิ่งหนึ่งเห็นตะวัน...ออกเขี้ยวดั่งสูงเผาหม้อเผาไห พระคิ่วธาตุเสด็จจากเจดีย์ทองพุ่งขึ้นไปยัง...เห็นดั่งตะวันส่องอันเรืองไสงามหนักหนาแพ้พระอาทิตย์พิศดูพระคิ่วธาตุประมาณเท่ากลองเงินอันใหญ่รอบนั้นด้วยกว้าง แสงจรัสโอภาแล ประหลาดควรแล้วว่ามีฉัพพรรณรังสีเหลืออง แดง ดำ เขียวขาว ภาวจรัส ส่องในโลกธาตุทุกแห่ง”

(จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 49-58)

จารึกตอนนี้อยู่ในช่วงที่สมเด็จพระมหาเถรฯ อุทิศความวิริยะบำรุงและฟื้นฟูศาสนสถานและถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา พระองค์ใช้เวลาเพียงวันเดียวสามารถบำเพ็ญบุญกุศลมากถึง 28 ประการ พระมหาธาตุจึงแสดงความมหัศจรรย์ประการต่าง ๆ เพื่อร่วมอนุโมทนายินดีในผลบุญอันยิ่งใหญ่ จะเห็นได้ว่าเนื้อเรื่องดังกล่าว ผู้เล่าเรื่องต้องการเชิดชูผลสำเร็จจากการบำเพ็ญบุญกุศลของสมเด็จพระมหาเถรฯ ดังนั้น การใช้ภาษาเพื่อสื่อสารจึงมีความสำคัญ ซึ่งเนื้อหาจารึกที่ยกมา มีลักษณะเด่นตรงการสร้างความหมายสุนทรียภาพของภาษารูปแบบภาพพจน์ เห็นได้จากการปรากฏของพระมหาธาตุที่มีลักษณะน่าอัศจรรย์ใจ กล่าวคือ พระมหาธาตุลอยอยู่เบื้องบนอากาศ มีรูปลักษณะเหมือนน้ำในมหาสมุทรองค์พระมหาธาตุประกอบด้วยคลื่นน้ำ ฝนตกท่าใหญ่ และรัศมีรุ่งเรืองสีสนต่าง ๆ ส่องแสงสว่างทั่วท้องฟ้า เห็นได้แจ่มชัดทั่วทุกแห่ง ถึงขนาดรัศมีพระมหาธาตุกลบแสง

พระอาทิตย์อ่อนมัวลง ยิ่งเมื่อพระมหาธาตุส่วนต่าง ๆ แสดงปาฏิหาริย์เวลาเดียวกัน แสงฉัพพรรณรังสีทั้ง 6 เรืองรองบนฟากฟ้า งดงามน่ามอง ดังที่ผู้เล่าเรื่องกล่าวว่า “ประหลาดควรแล้วว่ามีฉัพพรรณรังสีเหลืออง แดง ดำ เขียวขาว ภาวจรัส ส่องในโลกธาตุทุกแห่ง”

4. สุนทรียภาพทางภาษาเกี่ยวกับศิลปกรรม

การสื่อความหมาย “สุนทรียภาพ” ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานศิลปกรรม แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) รูปฉลัก 2) พระพุทธรูป และ 3) บังลังก์มหาธาตุ ดังนี้

4.1 รูปฉลัก

รูปฉลัก ในที่นี้คือ รูปจำหลัก จารึกวัดศรีชุมกล่าวถึงรูปฉลักในด้านที่ 2 บรรทัดที่ 17 ดังที่ว่า “...ฉลักสันทอนงามฉลักพระพุทธรูปในต้นไม้อินทนิล(ล)” คำว่า “สันท” หรือ “สันทะ” ในข้อความนี้ เป็นคำยืมจากภาษาสิงหล หมายถึง ลวดลาย หรือลายเครือเถา (Na Nagara, 2004: 24) ลวดลายที่ช่างศิลป์ได้ฉลักลงบนแผ่นปูนปั้น ในทางเทคนิคต้องวางแผนเขียนรูปอย่างดี โดยมากมักเป็นรูปมนุษย์ธรรมชาติ นิตานชาดก และประดับด้วยลวดลายต่าง ๆ ซึ่งศิลปินผู้สร้างจะต้องมีฝีมืออย่างมาก เพราะปูนปั้นแข็งตัวเร็ว การตกแต่งลวดลายให้สวยงามจึงอาศัยฝีมือ อารมณ์สัมผัส และความชำนาญของศิลปินเป็นสำคัญ (Bhirasri, 1994: 214) จะเห็นได้ว่ามิติสุนทรียภาพของรูปในจารึกวัดศรีชุมดังกล่าว ก็คือ การมองภาพจำหลักเป็นลวดลายเครือเถาที่มีความวิจิตร ซึ่งผู้เล่าเรื่องใช้คำว่า “งาม” เพื่อสื่อลวดลายจำหลัก อนึ่ง การฉลักรูปบนแผ่นวัสดุคงเป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เพราะจารึกด้านเดียวกันนี้ มีการกล่าวถึงนิตานชาดกพระพุทธรเจ้า 500 ชาดกที่ฉลักไว้บนแผ่นหิน ล้อมรอบพระเจดีย์องค์ใหญ่ ผู้เล่าเรื่องได้ถ่ายทอดความประทับใจในสุนทรียภาพของรูปฉลักกว้างดงามชีวิตชีวาอย่างยิ่ง ดังความว่า “พระเจดีย์สูงใหญ่ รอบนั้นฉลักหินห้าร้อยชาติดิเรเทศงามพิจิตรหนักหนาแก่กม” มีข้อความที่น่าสนใจคือ จารึกด้านที่ 2 บรรทัดที่ 10 กล่าวไว้ว่า “...พระพุทธรูปอันงามพิจิตร ต้องจารีตไว้ในที่นี้” ข้อความนี้กล่าวถึงการฉลักพระพุทธรูปไว้ที่แผ่นปูน หากไม่เข้าใจความหมายที่กล่าวไว้ว่า “ต้องจารีตไว้” อาจจะได้ตีความผิดพลาด ประเสริฐ ณ นคร (Na Nagara, 2004: 23) อธิบายว่า “ต้องจารีตไว้” ปรากฏในจารึกภาคเหนือ หมายถึง “สลักจารึกไว้” สอดคล้องกับบริบทจารึกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ได้สร้างวิหารอวาส และก็มีการฉลักพระพุทธรูปไว้

4.2 พระพุทธรูป

ศิลปกรรมที่โดดเด่นในสมัยสุโขทัยคือการสร้างพระพุทธรูปซึ่งไม่เพียงมองแล้วเกิดความประทับใจ แต่ยังให้คุณค่าทางอารมณ์ ยกกระตักจิตใจผู้สัมผัสผลงานศิลปะให้สูงขึ้น คุณค่าทางศิลปกรรมในแง่นี้จึงมีพลังโน้มน้าวจิตใจผู้รับรสสุนทรียภาพให้จรจรใจจิตใจ ดังที่ ศิลป์ พีระศรี (Bhira-sri, 1994: 291) กล่าวถึงคุณสมบัติประการสำคัญของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย แสดงให้เห็นถึง “ความสัมพันธ์อันวิจิตรที่มีอยู่ระหว่างรูปทรงทางด้านกายวิภาค ซึ่งช่างได้ตัดทอนส่วนละเอียดออกเสียบ้างให้เหลืออยู่แต่สาระส่วนใหญ่ ผสมเข้าด้วยกันกับฝีมือปั้นอันเต็มไปด้วยความรู้สึก และคุณสมบัติทางจิต ซึ่งเร้าความสะเทือนใจทางสุนทรียะของเราให้บังเกิดขึ้น” ในจารึกวัดศรีชุม จะเห็นได้ว่าผู้เล่าเรื่องนำเสนอความวิจิตรประณีตของพระพุทธรูปผ่านภาษาโดยใช้คำซ้ำกันและการใช้คำซ้อน เน้นย้ำปริมาณสิ่งที่ได้สัมผัสว่ามีมาก ดังจารึกกล่าวว่า

“...จึงไปสืบค้นหาเอาพระพุทธรูปหินเก่าแต่บูรชาติด้วยไกลชั่วสองสามคืน เอามาประดิษฐานไว้ในมหาพิหารกลางแห่งใดคอบได้ตน ลางแห่งได้ผมได้แขนได้อก ลางแห่งได้หัวตกไกลแลสี่คนหาม เอามาจึงได้ ลางแห่งได้แข้งได้ขา ลางแห่งได้มือได้ตีน ย่อมพระหินอันใหญ่ ชักมาด้วยล้อด้วยเกวียนเข็นเข้ามาในมหาพิหาร เอามาต่อติดประคองด้วยปูน มีรูปโฉมพรรณอันงามพิจิตรดังอินทนิรมิตเอามาประคองติดชนเป็นพระพุทธรูป อันใหญ่ อันถาว อันรามงามหนักหนา...”

(จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 29-35)

ช่วงที่สมเด็จพระมหาเถรฯ บำเพ็ญบุญกุศลโดยก่อสร้างศาสนสถาน คือ พระมหาวิหาร ผู้เล่าเรื่องจารึกให้ภาพลักษณ์สมเด็จพระมหาเถรฯ ว่าเป็นนายช่างหรือศิลปินมีฝีมือก่อสร้างพระพุทธรูปได้วิจิตรงดงามก่อนหน้าพระองค์เสียงทนายบารมีให้ได้พบปูนเพื่อมาบูรณะฉาบพระมหาธาตุหลวงซึ่งเก่าทรุดโทรม พร้อมกันนั้นยังนำปูนมาประสานพระพุทธรูปที่หักพังให้กลับคืนสู่สภาพสมบูรณ์ เมื่อสมเด็จพระมหาเถรฯ บูรณะศาสนสถานและพระพุทธรูปแล้ว ก็ก่อสร้างพระมหาวิหารด้วยอิฐจนสำเร็จเนื้อความจารึกที่ยกมาข้างต้น คือ ตอนที่สมเด็จพระมหาเถรฯ และคนที่ติดตามไปสืบแสวงหาพระพุทธรูปหินแต่ครั้งโบราณและอยู่ในสถานที่ห่างไกล ต้องเดินทางนานถึงสองสามคืนจึงจะพบพระพุทธรูปหิน เพื่อนำกลับมาประดิษฐานภายในพระมหาวิหาร แต่พระพุทธรูปหินที่พบนั้น มีสภาพ

ไม่สมบูรณ์ ดังที่ผู้เล่าเรื่องชี้ว่าได้พบส่วนต่าง ๆ ของพระพุทธรูปที่กระจัดกระจาย เป็นคอ องค์พระ ผม แขน มือ ออก ส่วนเหล่านี้ใช้คนถึงสี่คนช่วยกันหาม และบ้างก็ต้องใส่เกวียนหรือล้อเลื่อนเข็นมายังพระมหาวิหาร จากนั้นสมเด็จพระมหาเถรฯ ได้นำส่วนต่าง ๆ ของพระพุทธรูปมาประกบ คือ เชื่อมต่อชิ้นส่วนต่าง ๆ เข้ากับปูนจนกลายเป็นพระพุทธรูปที่มีรูปโฉมงดงามเกินพรรณนา ผู้เล่าเรื่องใช้ความหมายโดยนัย เพื่อสื่อให้เห็นภาพพจน์ชัดเจนว่าองค์พระพุทธรูปที่สมเด็จพระมหาเถรฯ สร้างขึ้นเหมือนกับพระอินทร์เป็นผู้รังสรรค์ ซึ่งการถ่ายทอดความตอนนี้เป็นจุดสำคัญที่สุดของสุนทรียภาพทางภาษาในจารึกวัดศรีชุม เพราะผู้เล่าเรื่องย้ำความให้เห็นว่าพระพุทธรูปงามอย่างยิ่งยวด ไม่ใช่มีองค์เดียว แต่เป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ และขนาดกลาง นำพิจารณาคำว่า “ถาว” ในบริบทนี้เป็นคำต้องดีความ เนื่องจากผู้รู้และพจนานุกรมคำศัพท์อธิบายความหมายต่างกัน ประเสริฐ ณ นคร (Na Nagara, 2004: 55) อธิบายความหมายคำว่า “ถาว” หมายถึง สวยงาม ขณะที่วินัย พงศ์ศรีเพียร (Pongsri-pian, 2009: 82) ให้ความหมายว่า กลาง หรือขนาดกลาง เอกสารจารึกวัดศรีชุมฉบับผลการสัมมนา ปี พ.ศ. 2523 (The Fine Arts Department, 1984b: 48) อธิบายคำศัพท์ “อันถาวอันราม” ว่า หมายถึง ขนาดกลาง ส่วนพจนานุกรมโบราณศัพท์ฉบับราชบัณฑิตยสภา (The Royal Society, 2020: 136) ให้ความหมายคำว่า “ถาว” ใน 3 บริบท คือ 1) สวยงาม: รุ่งสาว 2) ปานกลาง หรือพอเหมาะพอดี เฉพาะความหมายนี้พจนานุกรมโบราณศัพท์ยกตัวอย่างมาจากจารึกวัดศรีชุม และ 3) อ่อนในทรศนะของผู้เขียนเห็นด้วยกับคำอธิบายศัพท์ที่ประเสริฐ ณ นคร กล่าวไว้ เพราะถ้าจะใช้คำศัพท์ “อันถาว” ในความหมายเพื่อกำหนดขนาดพระพุทธรูปว่ามีขนาดกลาง ก็จะเป็นการใช้คำซ้ำกันกับอันรามที่ตามมาคือพระพุทธรูปที่มีขนาดกลาง ดังนั้นคำว่า “ถาว” จึงน่าจะเป็นคำวิเศษณ์ และให้ความหมายล้อกันกับคำว่า “งามหนักหนา” กล่าวคือ พระพุทธรูปที่สมเด็จพระมหาเถรฯ ประกอบด้วยปูนสำเร็จเป็นองค์ขนาดใหญ่ มีความสวยงาม และก็เป็นองค์พระขนาดกลาง ที่มีความงามหนักหนา

4.3 บังลังก์มหาธาตุ

สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาจารย์พุมุณีฯ มีส่วนสำคัญต่อการฟื้นฟูถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาให้กลับคืนสู่สภาพเดิม ดังเมื่อพระองค์ท่านเสด็จไปใกล้ฝั่งน้ำมาลิกคงคาที่ลังกาทวีป พระองค์มาถึงมหิยงคณมหาเจดีย์ อันเป็น

พุทธสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นสถานที่บรรจุพระเกศธาตุ พระศิวะธาตุ และพระบริโภคธาตุของพระพุทธเจ้า สมเด็จพระมหาเถรฯ พบบังลังก์พระมหาธาตุทางด้านทิศตะวันตกทรุดลงมา จึงนำปูนมาฉาบทาจากยอดสุดจนถึงฐานบังลังก์ บูรณะบังลังก์ พระมหาธาตุจนเสร็จสิ้นสมบูรณ์ ซึ่งความในตอนนี้ ผู้เล่าเรื่องแสดงสุนทรียภาพจากการบูรณะบังลังก์พระมหาธาตุ ไว้ว่า “...บังลังก์พระมหาธาตุพังฝ่ายบูรพทิศสิบสามวาภูมิศรัทธาพยายามขันธอุประกิดเข้าจายปูน มีถ่องถ้วน เมื่อทาปูนแต่ยอดแก่กม ถึงดินสูงใหญ่ ขาวดั่งเขาไกรลาส...” (จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 45-47) เนื้อหาจารึกตอนนี้ สื่อสภาพภาพจน์แบบอุปมา ไม่ได้สื่อความงามของบังลังก์พระมหาธาตุอย่างภาษาความหมายนัยตรง ในที่นี้ผู้รับสารจะต้องมีลักษณะร่วมทางจินตภาพว่าเขาไกรลาสนั้นมีความงดงามอย่างไร เมื่อพิจารณาอย่างละเอียด จะพบว่าจารึกแสดงมิติสุนทรียภาพลักษณะของบังลังก์พระมหาธาตุที่ขาวไปทั่วด้วยสีปูน เมื่อสมเด็จพระมหาเถรฯ ทาปูนทั่วบังลังก์พระมหาธาตุแล้ว จากสิ่งก่อสร้างที่เก่าจึงเปลี่ยนเป็นใหม่ กลายเป็นความประทับใจต่อภาพที่ปรากฏความเปรียบที่สื่อว่าบังลังก์พระมหาธาตุดูสูงใหญ่ขาวดั่งเขาไกรลาส อันเป็นที่ประทับของพระอิศวร ตามคติความเชื่อของพราหมณ์-ฮินดูนั้น เป็นความเปรียบที่ให้ความรู้สึกงดงาม สูงส่ง งามสง่า และเพิ่มพูนศรัทธาประสาธะของสมเด็จพระมหาเถรฯ ต่อการบำเพ็ญกุศลบารมีได้ชัดเจนยิ่ง

ศรัทธาอันพัฒนาสู่ความงาม : ความสำคัญ ของแนวคิดสุนทรียภาพทางภาษาในจารึกวัดศรีชุม

ศรัทธามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและค่านิยมของผู้คนตั้งแต่โบราณกาล เพราะศรัทธากำหนดโลกทัศน์ ชีวทัศน์ และความเข้าใจของมนุษย์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (Kamdee, 2013: 18) ในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธาจัดเป็นธรรมขั้นต้นน้อมนำการปฏิบัติให้เจริญก้าวหน้าไปสู่จุดหมายรวดเร็วขึ้น (Kamdee, 2013: 29)

เมื่อพิจารณาบริบทสังคมสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาหลังลัทธิลังกาวงศ์ จะเห็นได้ว่ามีจารึกสุโขทัยหลายหลัก ที่ชี้ให้เห็นว่าบรรพชนชาวไทยศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ดังที่จารึกหลักที่ 2 วัดศรีชุมแสดงพลังศรัทธาของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ ในการธำรงพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ซึ่งพลังความศรัทธานี้ สื่อผ่านมิติสุนทรียภาพได้น่าประทับใจ

ดังจะยกตัวอย่าง 2 เหตุการณ์ คือ ตอนที่สมเด็จพระมหาเถรฯ บริจาคพระชាយาและพระธิดาเป็นทาน และตอนที่สมเด็จพระมหาเถรฯ บำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุด จนพระมหาธาตุเป็นประจักษ์พยานยืนยันผลบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ ดังนี้

เหตุการณ์ที่ 1 ตอนที่สมเด็จพระมหาเถรฯ บริจาคพระชាយาและพระธิดาเป็นทาน ดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้ก่อนหน้านี้น่าจะเป็นกิจกรรมการบำเพ็ญบุญกุศลที่เกิดขึ้นจริง เพราะความตอนนี้นำปรากฏร่องรอยในจารึกหลักที่ 11 จารึกเขากบ ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 5-7 มีข้อความจารึกกล่าวว่า “สาวสองคน” “งง อันแต่แ.” และ “หาศรัทธาปรารภนา” The Fine Arts Department, 2005: 125) แสดงว่าผู้เล่าเรื่องใช้ชุดเหตุการณ์ที่สมเด็จพระมหาเถรฯ บริจาคพระชាយาและพระธิดาเป็นทาน มากล่าวซ้ำไว้ในจารึกเขากบ แต่เนื่องจากจารึกหลักนี้ตัวอักษรชำรุดมาก จึงทำให้เห็นว่ามีกรบริจาคพระธิดาสององค์จริง และมีการแต่งตัวประดับตกแต่งพระธิดาสององค์ให้งดงาม จารึกวัดศรีชุมซึ่งตัวอักษรพอจับใจความได้ ให้ความหมายแฝงเชิงสุนทรียภาพชัดเจนว่า การบริจาคพระชាយาและพระธิดาแก่ผู้มาขอ มีการเตรียมไว้อย่างดี เห็นได้จากที่เชื้อพระวงศ์ที่สนองความศรัทธาของสมเด็จพระมหาเถรฯ ประดับตกแต่งร่างกายจนงดงาม ความงามนี้จึงเอื้อต่อการบำเพ็ญบุญกุศลได้บริบูรณ์ขึ้น กล่าวได้ว่า การที่สมเด็จพระมหาเถรฯ บริจาคพระชាយาและพระธิดาเป็นทาน แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระมหาเถรฯ มีความศรัทธาอย่างยวดยิ่งที่จะดำเนินวิถีชีวิตเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ คือ เสียสละความสุขส่วนตน สละได้แม้บุคคลอันเป็นที่รัก เพื่ออันสงฆ์ที่ยิ่งใหญ่ในการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

เหตุการณ์ที่ 2 ตอนที่สมเด็จพระมหาเถรฯ บำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุด ดังที่พระมหาธาตุเป็นประจักษ์พยานยืนยันผลบุญที่ได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนา สร้างความปลื้มปิติแก่พระองค์ท่านอย่างมาก ถึงขนาดที่ว่าได้ตรัสสัจจะปณิธานจะดำรงความศรัทธาในคำสอนของพระพุทธองค์อย่างมั่นคง ดังความต่อไปนี้ “ภูมิศรัทธาหนักหนา กุจึงทอดตน ภูโอยทานให้ชีวิตขาดว่า จักสท่าศาสนาในลงกาที่ป จักฟังคำพระเป็นเจ้าทุกอันแล” (จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 60-62) จะเห็นได้ว่ากิริยาของสมเด็จพระมหาเถรฯ ในข้อความนี้เกิดจากความศรัทธาบารมีในพระมหาธาตุที่แสดงปาฏิหาริย์เป็นเวลาดังแต่แดดอุ่นถึงสองชั้นฉาย สมเด็จพระมหาเถรฯ ประจักษ์ถึงสุนทรียภาพความงดงามของรูปและแสงสี

พระมหาธาตุ หรือที่ผู้เล่าเรื่องกล่าวว่า “รัสมีกะเสียดงามหนักหนา” คือ แสงรัสมีกะเสียดงามที่เจิดจ้าดุจดวงมณีแวววาวเวียนรอบพระสุวรรณเจดีย์ น้อมนำจิตใจสมเด็จพระมหาเถระฯ ให้เกิดศรัทธาประสาธน์ในบวรพระพุทธศาสนา

จารีกวัตศรีชุม แสดงให้เห็นว่าตลอดพระชนม์ชีพของสมเด็จพระมหาเถระฯ ที่ได้ครองเพศบรรพชิต พระองค์เป็นนอมนานุญทางพระพุทธศาสนา ทรงเป็นพระสงฆ์ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีความแน่วแน่ในทานศรัทธาอันเกิดจากความเพียร ทำให้พระองค์บรรลุเป้าหมายฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยให้กลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง ซึ่งความศรัทธาอันมั่นคง เป็นพลังบุญเกื้อหนุนการสะสมกุศลธรรมให้ถึงพร้อม ดังที่พระพุทธองค์ประทานพุทธโอวาท แก่อริยสาวกตอนหนึ่งว่า “...อริยสาวกผู้ใดเลื่อมใสอย่างยิ่ง แน่วแน่ถึงที่สุดในตถาคต อริยสาวกนั้นจะไม่สงสัยหรือแคลงใจในตถาคต หรือศาสนา (คำสอน) ของตถาคต แท้จริงสำหรับอริยสาวกผู้มีศรัทธา เป็นอันหวังสิ่งนี้ได้คือ เขาจักเป็นผู้ตั้งหน้าทำความเพียร เพื่อกำจัดอกุศลทั้งหลาย (และ) บำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายให้พร้อมบูรณ์...” (Kamdee, 2013: 31) ความศรัทธาของสมเด็จพระมหาเถระฯ ตั้งอยู่บนแนวทางพุทธโอวาทดังกล่าวนี้ ดังนั้น พลังศรัทธาของพระองค์จึงสืบต่อความหวังแห่งพระพุทธศาสนาและอุดมคติแห่งสังฆะอริยฐานในกาลต่อไป

บทสรุป

จารีกวัตศรีชุม เป็นจารีกภาษาไทยสมัยสุโขทัยมีเนื้อหาสดุดีพระเกียรติพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถุม และแสดงพระประวัติเจ้านายสุโขทัย ดังจารีกระบุพระนามว่า “สมเด็จพระมหาเถระศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ” จารีกหลักนี้โดดเด่นด้านสำนวนภาษาเชิงสุนทรียภาพ โดยเฉพาะการสื่อความหมายผ่านสายพระเนตรของสมเด็จพระมหาเถระฯ และความรับรู้ของผู้เล่าเรื่อง อันประจักษ์ถึงภาวะความงดงามของสิ่งมีชีวิต ธรรมชาติ ภาวะเหนือธรรมชาติ และการสร้างสรรค์ศิลปกรรม ความหมายที่สื่อความงามเชิงสุนทรียภาพทางภาษา แสดงภาวะทางอารมณ์ความรู้สึกที่กระทบใจผู้สังสารและสังสารให้ ผู้รับสารมีอารมณ์คล้อยตามไปด้วย

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์สุนทรียภาพทางภาษาในจารีกวัตศรีชุม พบว่าผู้เล่าเรื่องมีกลวิธีการใช้ภาษาเชิงสุนทรียภาพที่น่ายกย่อง กล่าวคือ จารีกสื่อความหมายโดยการใช้คำขยายและการซ้ำข้อความ การใช้คำซ้ำกัน

และการใช้คำซ้อน เป็นต้น และภาษาระดับข้อความทั้งที่กล่าวโดยตรงและแฝงนัย ความหมายที่กล่าวโดยตรงดังปรากฏคำว่า “งาม” “งามหนักหนา” และ “งามพิจิตรหนักหนา” ส่วนความหมายแฝงนัยหรือใช้ภาษาภาพพจน์เปรียบเทียบให้ตีความ ดังจารีกพรรณนาถึงธรรมชาติ ภาวะเหนือธรรมชาติ และการสร้างสรรค์ศิลปกรรมว่างดงาม นอกจากนี้ จารีกวัตศรีชุมยังชี้ให้เห็นด้วยว่าสุนทรียภาพเป็นแนวคิดสำคัญประกอบจากพื้นฐานความศรัทธาอันพัฒนาไปสู่ยอดแห่งความปรารถนาในพระพุทธศาสนา นั่นก็คือ การที่สมเด็จพระมหาเถระฯ ตั้งสัจจะอันเป็นอุดมคติที่จะตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต

การศึกษาครั้งนี้ เกิดประโยชน์ต่อการอ่านและตีความสำนวนภาษาในจารีกวัตศรีชุม ทำให้เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของสมเด็จพระมหาเถระฯ ที่มองเห็นสิ่งมีชีวิต ธรรมชาติ ภาวะเหนือธรรมชาติ และศิลปกรรม ล้วนสื่อผัสสะความงามเป็นความงามที่ให้คุณค่าจรโลงชีวิตมนุษย์ ผลการศึกษาโน้มน้าวให้เกิดประโยชน์แก่ความเข้าใจบริบทพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ทำให้เห็นว่าการประกอบกิจกรรมทางศาสนา ตั้งอยู่บนพื้นฐานความศรัทธา ในแง่ การสร้างสมบุญกุศลจึงมีความสำคัญต่อพุทธมามกะที่ตั้งจิตอธิษฐานดำเนินรอยทางของพระพุทธองค์ทั้งในภพนี้และภพหน้า

References

Anchaleenukoon, Sunant. (2019). **Thai word system (ระบบคำภาษาไทย)**. Bangkok: Chulalongkorn Press.

Bhirasri, Silpa. (1994). **Aksorn Silpa Bhirasri (อักษรศิลป์ พีระศรี)**. Bangkok: Thai Arts Information Center.

Chittasutthiyan, Supot. (2021). **Introduction to Aesthetics (สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น)**. Bangkok: Chulalongkorn Press.

Ittaratana, Chuanpis. (1975). **A Study of Thai words and idiomatic expressions in the Sukhothai period (การใช้คำและสำนวนในสมัยสุโขทัย)**. Master's dissertation, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.

Kamdee, Duan. (2013). The Role of Faith and Wisdom to Attain Ultimate Truth (บทบาทของศรัทธาและปัญญาในการบรรลุสัจธรรม). **The Journal of the Royal Institute of Thailand**, 38(4): 17-46.

Na Nagara, Prasert. (2004). **Inscriptions of the**

- Sukhothai period** (การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย). Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Printing House.
- Na Nagara, Prasert. (2006). **Alphabet, Language, Inscription, Literature** (อักษร ภาษา จารึก วรรณกรรม รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร). Bangkok: Matichon Publishing House.
- Pichard, Pierre. (2009). The Mondop at Wat Si Chum : New Perspectives Part 1 (มณฑป วัดศรีชุม : มุมมองใหม่ ส่วนที่ 1). **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture**, 6(2009): 71-86.
- Pongsripian, Vinai. (2009). Document No. 2 Inscription of Wat Si Chum (เอกสารลำดับที่ 2 จารึกวัดศรีชุม). In **100 key documents: essence of Thai history No.1**, (pp.37-95) Bangkok: Thailand Research Fund.
- Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation. (2011). **Encyclopedia King of Thai** (นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย). Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation.
- Soonpongsri, Kamchorn. (2013). **Aesthetics, Philosophy, Criticism** (สุนทรียศาสตร์หลักปรัชญา ศิลปะ ทฤษฎีทัศนศิลป์ ศิลปวิจารณ์). Bangkok: Chulalongkorn Press.
- The Royal Society. (2013). **Thai Dictionary of the Royal Institute 2011** (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554). Bangkok: The Royal Society.
- The Royal Society. (2020). **Dictionary of the Ancient** (พจนานุกรมโบราณศัพท์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน). Bangkok: The Royal Society.
- The Fine Arts Department. (1984a) **Sukhothai Inscription number II (Inscription of Wat Śrī Chum)** (ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 จารึกวัดศรีชุม พร้อมคำอธิบายของคณะกรรมการพิจารณา และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2521). Bangkok: The Fine Arts Department.
- The Fine Arts Department. (1984b). **Sukhothai Inscription number II (Inscription of Wat Śrī Chum)** (ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) ฉบับผลการสัมมนา พ.ศ. 2523). Bangkok: The Fine Arts Department.
- The Fine Arts Department. (2005). **The Collection of Inscriptions volume 8** (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย). Bangkok: The Fine Arts Department.
- Vajiravudh, King Rama VI. (2011). **Travels in Phra Ruang Country** (เที่ยวเมืองพระร่วง). Bangkok : Chulalongkorn Press.
- Wright, Michael. (1986). **Inscription number II (Wat Si Chum) New reading method** (ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (วัดศรีชุม) วิธีอ่านใหม่). Bangkok: Thai Khadi Research Institute, Thammasat University.